

A RAJZOLÁS AKTUÁLIS KÉRDÉSÉHEZ.

azai nyomdászvilágunk két táborba szállt. Az egyik fél azt a hitet vallja, hogy nyomdász-embernek a rajz szükségtelen, míg a másik fél meg van győződve a rajz szükségességéről. Most az volna a kérdés, a kettő közül melyik félnek van igaza. Egyszerűen azt mondani: a rajztudás a nyomdásznak fölösleges vagy szükséges, nem tehetjük, mert behatóbb gondolkozás nélkül a pálcát senki és semmi fölött el nem törhetjük. A dolog csak úgy tisztázható, ha visszatekintünk a múlt idők mélyébe, s keressük abban az indító okot; ezt megtalálva, apródonként eljutunk oda is, hogy az eredményt kimondhassuk. Elhamarkodott ítélettől ez esetben is óvakodnunk kell.

Egyelőre csak a közelmúlt időt tegyük vizsgálatunk tárgyává, az 1892-től 1897-ig terjedőt. Ez a dátum az, amely a nyomdászat történelmében *szabad irány* vagy *japanizmus* névvel van megjelölve. Miben is állott ez iskolának alapelve? Abból, hogy szakított a régi szabályokkal és oly módon helyezte el sorait megdíszeit, ahogy az izlés diktálta; az izlés pedig legtöbbször litográfiai hatás alatt állott. A síkdíszítés módjait kerülve, a plasztika lépett helyébe. A szedés szövegének fő sorait görbítették vagy szalagon helyezték el, a többit egymásra fektetett lapok oldalvonalai közé szorították be. A fönmaradt üres tért repkedő madarakkal és lepkékkel, növényi elemekkel töltötték ki. Ha az ez időből származó nyomtatványokat szemügyre vesszük, azt tapasztaljuk, hogy mindegyikük csupa betűöntödei anyagból van összeállítva. Legyen az akár egy, akár többszínű nyomtatvány, alapozás legtöbbször előfordul. Ha a nyomtatvány egyszínű: az alap átmenetes, elmosódó; ha többszínű, az alap is többféle, de

mindkét esetben betűöntödei anyagból van összeállítva. *Ebben az időben a mesterszedő rajztudásának közvetlen hasznát nem vette, s éppen a rajz nemtudásától származik az a sok otromba és lehetetlen forma, hajlított sor és izléstelen díszítés, amelyek a mesterszedésnek ezt a korszakát jellemezni legjobban tudják.*

Az 1897-98. évben rájöttek arra, hogy az eddigi rendszerrel fel kell hagyniok, mert ez valami szép eredményre nem vezethet. A litográfiának is más, a tipográfiának is más mezei vannak. És ez a rendszerváltozás eleinte abból állott, hogy kezdtek elhagyni a görbítéseket, a szedésbe kliséket vettek be, melyek a természetesség szem előtt tartásával készültek. S elég gyorsan előállott a könyvnyomdászatban egy másik korszakocska, melyet röviden *naturalizmus* szóval jelölhetünk. Vessünk egy rövidke pillantást az ez időben készült nyomtatványokra is, s rajtok nemcsak tetszetősebb formát konstatálhatunk, hanem észrevevessük azt is, hogy az alapnyomás már ritkábban fordul elő; ha igen, az sem mindig betűöntödei anyag, hanem karton, viasz, stereotíp-lemes és más alkalmas anyag. A rajzolás elsajátítására éppen az alapoknak szép és lelkiismeretes kidolgozása sarkalta a mesterszedőket. Különösen, miután a Mäser-lemes elnevezésű alapnyomati anyag forgalomba jött, lázasan igyekezett mindenki a rajz technikáját elsajátítani, ami természetesen mindjárt nem sikerülhetett. Ha tekintetbe vesszük, hogy ez iránynak fő elve a *természetesség* volt, nem is csodálkozhatunk azon, hogy oly rövid életű volt. Tudvalevő, hogy természet után rajzolni nehéz mesterség, iskoláinkban pedig a rajzot akkor még a régi rendszer szerint tanították; mesterszedőink magukat a naturalizmusba nem igen tudták beélni; ha sikerült is valamelyik Mäser-metszet, az csak igen ritkán történt.

De jött egy harmadik irányzat, amely földöntötte a természetességet, és helyet adott az *egyéni felfogásnak*. Ez az irány Angol- és Németországból indul ki, hol a mesterek tanítványai kereken kimondták, hogy nem követik többé őket, mert önerejükből is tudnak szépet és jót alkotni. Az új irány nem volt más, mint a sokat kárhoztatott *szecesszió* (különválás). Pedig ha célját tekintjük, van oly létjogosultsága, mint akármely más irányzatnak. De hát miért is tűnt le oly hamar? Felelet rá egyszerű: az emberek félreismerték célját és mindenre, ami szokatlan volt, legyen az a legrútabb valami is, rámondták, hogy szecessziós. E név leplelve takartak el minden ferdeséget, minden bódult agy szüleményét. Festettek nemzeti színű lovat, zöld haját, piros szemét, fekete virágot és levelet. És ez az irányzat nyomdászatunkra már csak betegen csapott át, mert míg hozzánk érkezett, eredeti célját eltévesztette; az ipari meg kereskedelmi konkur-

rencia minden szokatlant, legyen az az esztetika rovására is, szecesszió névvel jelölt. Mesterszedőink kapva kaptak az alkalmon, és mivel rajztudásuk kellő fokon nem állott, s a naturalizmussal megbarátkozni nem tudtak: hát a rajztechnikai készség hiányát ők is a szecesszió kalapja alá rejtették. Célját már eleitől fogva nem ismerve, a rossz rajzú műtűlkek szecesszió elnevezés alatt már fel sem tűntek. Nemcsak maguk a mesterszedők tettek így, hanem a betűöntődék is halomra gyártották a szecessziós, agyonstilizált betűket és ornamenseket. Majd később a mesterszedőnek rajztudása folytonos gyakorlat között fejlettebb lett, nekik tehát alkalmazkodniuk kellett az öntödei anyaghoz. A konkurrencia folytán a versengés oly nagy lett, hogy a sok ízléstelenségtől a közönség is megcsömörlött, és a szecesszió öt esztendei létezés után csendesen a többi irányzatok sorsára jutott.

Azt nem tudhatjuk sohasem, hogy valamelyik lábrakapott stílus halála után ismét visszatér-e. A szecesszió után újból visszajött a naturalizmus. A szecesszió célja mellett az emberek nem tudtak megmaradni, hanem azt elferdítették, túlkapás állott elő, minek következménye az lett, hogy a sok ízléstelenséget megutálva, ismét visszatértek a naturalizmushoz. A naturalizmus tehát az 1905. esztendővel a nyomdászatban ismét újjászületett és most oly dolgokat vitt be oda, mely megvetette alapját a *modern irányznak*.

Tagadhatatlan, hogy a szecesszióknak is megvolt úgy az erkölcsi, mint anyagi haszna. Erkölcsi haszna abból állott, hogy először mesterszedőink kedvet kaptak a rajztanuláshoz és azt el is sajátíthatták, másodsor megtanulhattuk azt, hogy minden úgy szép és jó, ha eredeti célja mellett megmarad. A szecesszió fő érdeméül tudhatjuk be különösen azt, hogy nemcsak akkor, hanem még most is a legjobban szolgálhat reklámcélokat, így az illetékes köröknek megvolt az anyagi hasznuk is.

Ezekből láthatjuk, hogy a nyomdász-embernek úgy a szecesszió, mint a naturalizmus virágzásának idejében a rajzra szükségére volt. Eleinte azért, mert ily irányú betűöntödei anyag kevés volt, és a korral haladni kellett, később azért, mert akkor meg már igen sok volt, és azokat stílszerűen feldolgozni csakis az *tudta, aki rajzolni is tudott.*

Most pedig vizsgáljuk a könyvnyomtatás legrégebb és legújabb korszakait, állítsuk egymással szembe, mert ez is, mint a tükör, a neki megfelelő képet visszaadja, de azzal a különbséggel, hogy itt az ellentétek is láthatók lesznek. Mindenek előtt nézzük meg az akkori és a mostani könyvnyomtatót. Az ősnomdász mindig a tudós emberek sorából került ki; ő maga véste és öntötte a betűt, készítette a festéket és papirost, szedte és

díszítette, írta és nyomtatta a könyvet. A rajznak tudása ezek után minden kétségen kívül megvolt önála. — A mai nyomdászember, ha négy elemít végez és négy évig inaskodik, felszabadul és nyomdász lesz belőle. Inaskodása idején alig tud írni és olvasni, ezeket mind a gyakorlat közben sajátítja el. Pedig oly intelligenciára a mai könyvnyomtatónak is volna szüksége, mint aminő volt az elődeinké, már csak azért is, mert a kor sokat haladt, az ismeretek szaporodtak; a mai nyomdásznak olyat is kell produkálnia, aminő akkoriban még alig fordult elő, például matematika-, táblázat-, hangjegy- stb. szedést. De ezekkel szemben a mai könyvnyomtatónak minden készen a rendelkezésére áll. Különvált időközben a betűmetszés, betűöntés, festék- és papirosgyártás. Ezek elkészítésével nem kell fáradoznia, minden tökéletesítve áll rendelkezésére, és a mai könyv szépség tekintetében mégsem versenyezhet az akkorival. Ennek oka nem lehet más, mint a nem megfelelő szellemi kiképzés és a nagy munkamegoszlás.

Amikor a nyomdászok fölismerték azt, hogy a *stílszerűségben van a szépség*, akkor a rajzzal is közelebbről kezdtek foglalkozni. Ez az idő pedig a naturalizmus és a szecesszió uralma idejére esik. A könyvnyomtatás tehát ettől az időtől kezd éledni. A rajz tudása vezette vissza műiparunkat a századokkal ezelőtt letért középútról.

A rajztudás ereje tehát oly nagy, hogy meg tudja mutatni a helyes utat? Valóban. Minél többet és többen foglalkoznak a rajzzal, nyomtatványaink annál inkább közelednek az eredetihez, s felelnek meg a kor követelményeinek és az esztétika szabályainak.

Sokat és sokszor hallottunk a rajzról, de hogy mi is az, miben áll a lényege: erről bizony már jóval ritkábban esett szó.

A rajzolás olyan processzus, melynek célja nem abból áll, hogy valamely mintát jól vagy rosszul lemásoljunk, hanem általános képző hatása van, kiműveli a szellemi és fizikai szemlátását és az ezen alapuló képességét, önálló kritikai s alkotó erőt ad, mely az esztétikai érzéket és ezzel karöltve a jellemet is kultiválja. Ezzel a szóval: »rajzolás« még a mai időben sincsenek sokan tisztában: hol a szerkesztésből álló mértani rajzot, hol egy pár levélforma szabadkézi megrajzolását értik rajta. Ha pedig ecsettel készített rajz kerül kezükbe, azt festménynek, készítőjét művésznek gondolják; ha pedig valaki olajfestéket használ, de rajzolni nem tud, már festőművésznek nevezik. Ezek után csak az tanul rajzot, kinek előreláthatólag szüksége lesz rá. Pedig a rajz mindenkire nézve fontos, legyen az illető iparos vagy katona, tanár vagy orvos, tudós vagy akármiféle foglalkozású: szüksége van rája; ha másként nem, de környezetére

kiterjesztve igen jótékony hatással van, mert az ízlést finomítja, a szép és művészi élvezetet előmozdítja. *A rajznak tehát nevelő hatása van, mely a közízlést fejleszti, a közértelmet elősegíti, és így a művészet utáni érdeklődést előmozdítja.*

A rajz észrevezésre, megfigyelésre, a felfogás élesbítésére és gondolkozásra tanít bennünket. Mikor rajzolunk, nem teszünk egyebet, mint a lerajzolandó tárgy jelenségeit megfigyeljük, a részeket az egészhez és egymáshoz arányítjuk, s így a folytonos gondolkozás között újabb és újabb ítélőképességgel gazdagodunk. S ennek az ítélő képességnek nálunk nyomdászoknál megfelelő színvonalra kell emelkednie, mert nekünk nem az a hivatásunk, hogy a nyomtatványokat saját rajzainkkal díszítsük, hanem az, hogy a művészek által tervezett körzeteket és kliséket stíl- és célszerűen összeállítsuk. *A nyomdásznak nem annyira a rajz technikájára, mint inkább a rajzolás révén megszerzett stíl- és formaismeretre van szüksége.* S hogy ezt az ismeretet, a *formák nyelvét* elsajátíthassuk: rajzolnunk, festenünk és mintáznunk kell. Hogy a különféle stíleket megismerhessük, a rajztudásra okvetlen szükségünk nincsen, de hogy az egyes stílek korszakát átérthessük, minden körülmények között fontos kellék a művészetnek megértése. Már pedig a művészetet az könnyebben érti meg, aki rajzolni is tud.

Az Egyiptomban végzett ásatásokról és az inkák építkezésének maradványairól meg tudják állapítani a nevezett népek kulturáját. Jellemző, hogy mind e talált dolgok az illető népnek karakterét, kulturáját és művészetét magukon viselik. Míg az egyiptomi gúlák a zsarnokok uralmát jelképezik, kiknek szolgálatába szegődött a művészet is, addig a római építkezések a nép praktikus felfogását tükrözik vissza. A háborús idők is egy bizonyos stílt hagytak magok után, a várszerű, nehézkes román stílt. A gótikus stíl magasba törő íveivel az egyház uralmára emlékeztet. A reneszánsz a klasszicizmus szépségének újraébredését, a barok és rokokó stíl az emberek pompa- és fénykedvelését dokumentálják.

Ezeknek előrebocsátása után rátérek arra, hogy mi is tartóztatja vissza szaktársainkat attól, hogy a rajzolási képességet elsajátíthassák. Sokan azt mondják: én kompressz-szedő vagyok, rajzra nincsen szükségem; másik: én családos és idősebb ember vagyok, elkéstem; harmadik: költségeim nincsenek hozzá; gépmester: ha a formát fel tudom zárni, megélek rajz nélkül is; az ötödik pedig azzal fizet ki, hogy nincs tehetsége hozzá. Ez az utolsó éppen a legrosszabb, mert *a rajzoláshoz különös tehetség nem kell*, hisz az egész majdnem szellemi processzus, mely értelmén és ítéletén alapszik. A rajzolási képesség nem születik a

gyermekkel, de a rajzolási ösztön az igen. Lélektani jelenség az, hogy az ember, míg kicsiny gyerek, mindennel oly örömmel el tud játszani. Adjunk kezébe egy darabka papirost meg ceruzát, mindjárt rajzolni kezd. A rajza előbb csak ákom-bákom, mit mi nem értünk meg, de kérdezzük csak meg őt, ezekről a kúrsa vonalakról egész történeteket mesél. Ha később is van alkalma rajzolni és olyan környezetben nevelkedett, hol volt alkalma a megfigyelésre: természetes, hogy könnyebben rajzol, és az ilyen gyermekből még művész is lehet.

Ezek után be van bizonyítva, hogy a rajztudáshoz különös tehetség nem kell, annak technikáját mindenki elsajátíthatja, hacsak ebben valami testi hiba meg nem gátolja. Bővebb bizonyításra, érvek felhozására tehát nincs szükség, hanem a rajz történetének és a hajdani, valamint a mostani tanítási rendszernek megismerésére szükségünk okvetlen van, mert ezekből állapítható meg a rajzolás oly módja, mely mint *önképzési* eszköz szerepeljen.

A klasszikus világban is felismerték már a rajz fontosságát, és úgy tekintették, mint a művészi nevelés egyik szerves kiegészítő részét. Aristoteles (a Politika VIII., 3.) ezt mondja: »Az ifjúkat a rajzolásra tanítani kell, mert ez az életben sok szolgálatot tesz s így általában véve hasznos, és különösen azért előnyös, mert képessé teszi őket a művészek műveinek helyes megfigyelésére. Ez utóbbi nem azért fontos, hogy a tárgyak adás-vevésénél meg ne csalódjunk, hanem azért, mert a rajz a művészeti, a testi szépségnek megértéséhez szükséges szellemi látást kiképezi és élesíti.«

A harcós rómaiak sem a rajznak, sem a művészetnek létjogosultságot nem tulajdonítottak, s ez volt az oka annak, hogy a rajzolás csak a magasabb körökben terjedhetett el, itt is csak mint dilettantizmus. A császárság idejében a művészet csak fényűzési eszköz lett.

A középkorban, mikor a nemesség és köznép egész életét a harcmezőn töltötte, a rajz kultiválását csak a kolostorokban és a céhek műhelyeiben folytatták. A kolostorokban mint kódex-ornamentikát, a műhelyekben mint *hasznos műiparfejlesztőt*.

Csak a XVI. században találjuk a rajzolást oly formában, mint *esztétikai nevelő eszközt*, mikor a renesszánsz fölveri álmából a klasszicizmust. De akkor sem Olaszországban, hol az összes művészetek hamar föllendültek, de Franciaországban, hol I. Ferenc alapítja Fontainebleauban az első műipariskolát, mely az egész művészetet és műipart magába foglalja. Majd Párizs ingyenes rajziskolát nyit, hol a rajzon, távlatanon, geometrián kívül az architektúra, az emberi fej és test, valamint az ornamentum rajzolását tanították. Párizsban ingyenes műipariskola alakul az inasok

rajztudásának fejlesztése céljából. *Comenius Amos* »Orbis pictus«-ában alapelveket állít fel, melyek a görög rajztanítási módokra céloznak, és ezt a rendszert elfogadják; a rajztanítás újított alapon megkezdődik. *J. J. Rousseau* »Emil«-jét megírván, mint elsőrendű pedagógiai mű a világ előtt ismeretessé vált; benne a rajzot is fölemlítvén, *megelégszik, ha tanítványa a tárgyakat megismerve, úgy rajzolja le, ahogy az a természetben előfordul.*

Ez a nézet elterjed nemcsak Francia-, Németországban és Ausztriában, hanem Magyarországon is, de nálunk csak a rajzoktatás kezdeményezését vonta maga után. 1773-ban *Felbinger* apát elkészítette a »Ratio educationis«-át, melyet *Mária Terézia* 1774-ben szentesít is. *Felbinger* az »Iskola szervezetében« a rajziskola felállítását és annak látogatását kötelezővé tette, s csakugyan 1779-ben megalakulnak a *nemzeti rajziskolák*. A nemzeti rajziskola tulajdonkép csak a 3—4. osztályos elemi iskolás tanulók számára állítottatott fel, de mivel más iskola nem lévén, a rajz elsajátítására ide jártak az iparos-inasok és segédek, sőt gimnáziumok, akadémiák hallgatói is; a tervezet ellenére azért tanították a figurális rajzot is. Az említett oktatási rendszer azonban nem maradt sokáig életben, mert 1782-ben egy vezérkönyvet adtak ki ily címen: »Wie die Zeichenklassen der Normalschulen in den k. k. Staaten beschaffen seien, in Ordnung erhalten und wie daselbst die Schüler zur Erziehung der Absicht dieser Klassen unterwiesen werden sollen.« (A normáliskolai rajzosztályok szervezete, rendtartása és tanítása módszeres utasításai.) E könyvnek első része utasítást ad a tananyagra és annak felosztására nézve. A tananyagra nézve a következőket találjuk: Amit csak rajzolunk, legyen az felület vagy test, idomokat képez. Az idomokat egyenes és görbe vonalak határolják és ezt a két utóbbit a rajzolás ábécéjének tekintik, miért a rajztanítást is már az elemiben kívánja megkezdeni. A gyermek az egyenes vonalak rajzolását körző és vonalzó segítségével könnyebben végezheti, mint szabad kézzel, azért a tanító ezzel kezdi az előadását, megmagyarázván a rajzeszközök használatát és tulajdonságait. Majd a nevezett mód szerint rajzokat is készített, melyeket azután szabad kézzel is megrajzoltat. A tananyagot öt tanfolyamra osztja: Az I. tanfolyamon a tanár táblarajza és magyarázata után egyenes és görbe vonalakat, idomokat rajzolnak, melyeket tussal kihúzza kifestenek. A II. tanfolyamon a rajzolás szabad kézzel történik; a feldolgozandó anyag: pálma-, babér-, borostyán-, szőlő- és tölgylevelek. A tanfolyam vége felé tussal kihúzzák, majd elmosódva és srafoló plasztikai eljárással árnyékolják. A III. tanfolyam árnyék-tanulmánnyal kezdődik. A tanulók az eléjük helyezett testekről rajzolnak oly módon, hogy a méreteket a testekről veszik, és fel-

tüntetik azok homlokzatát meg metszetét. Majd a tárgyakat kisebbítve és nagyobbítva rajzolják. A IV. kurzuson az építészeti rajzot, az V-iken a távlatant tanulják, s megismertetik a tanulóval, hogy a szem különböző állásaival a tárgyak alakja és részei változnak, a távolság növekedésével a tárgyak kisebbednek. 1826-ban egymásik vezérkönyvet adnak ki és a rajztanítás a fő elemi iskolában ez utasítás szerint történik. Anyagát ebbe a pár sorba foglalhatjuk össze: méltányolja a rajz fontosságát, mint olyat, mely a művészet és műipar fejlődését befolyásolja, s azért a négy elemi osztály két tanfolyamában a rendes tárgyak közé veszi fel. Tanítják: a mértani rajzot, építészeti rajzot, géprajzolás, díszítmény- és figurális rajzot. A tájképrajzot, mivel az ifjúra nagy vonzó erőt gyakorol, a többiek rovására nem taníthatják. Majd utasítást ad, hogy a gépies másolást kerüljék. A most említett rendszer szerint folyt a tanítás egészen az 1852. évig, mely után a két tantervezetet egyesítették és módosították. Atanítás és tanulás folytonos vonalrajzolással, mértani rajzzal és másolással összekapcsolva történt.

Ismertetve a régi rendszert, nem állhatom meg, hogy megjegyzéseimet ezek után ide ne fűzzem. Ha összehasonlítjuk e két rajztervezetet, azt látjuk, hogy a fő súlyt a vonal- és mértani rajzra helyezték. De míg az 1782. évi rendszer megengedi az építészeti rajzot és azon tárgyak lerajzolását, amelyek a tanuló előtt vagy az iskola környezetében feküdtek, addig az újabb terv szerint a gyermeknek holmi egyenes vonalú padlózatmintákat kell rajzolnia, ha sohasem látott is olyant. Míg az 1782-iki rendszer megemlíti, hogy e mód szerint idővel a tehetségesebbek közül önálló tervezők is lehetnek, ha a másolást föladják, addig az újabb rendszer szerint a gyermekek az örökös értelem nélküli vonalrajzolással kedvüket elvesztik, mert éppen abban a korban kell értelem nélkül másolniok, midőn *minden iránt* fogékonyan érdeklődnek.

A rajztanítás így folyt és folyik a legtöbb közép- és inasiskolában. Hét-nyolc éven át kizárólag sík ornamentika! Tehát a művésznek és iparosnak a díszítményrajzolás oly fontos, hogy azt nyolc évig kell tanulniok. Az esztétikai látást csakis az ornament-rajzolással sajátíthatjuk el? s végre, a szükséges kézügyesség csakis a díszítményrajzolással juthat birtokunkba? Összegezve mind a három kérdés feleletét: jóllehet az ornamentum mind a művésznek, mind pedig az iparosnak fontos kellék, de nem arra való, hogy a gyermek ennek gyakorlásával sajátítsa el a rajzot, mert az ornamentika elvont dolog lévén, a szakemberek is csak hosszas tanulmány után képesek azokat megismerni és elfogadható díszeket megrajzolni. Azután a helyes formaérzék sem képes kiművelni, ha a gyermekkel oly dolgokat rajzoltatnak,

melyeket életükben nem igen láttak, s így az elvont rajzmintákat csak gépiesen, minden ambíció nélkül utánozzák, s akadályozva van a szem kiművelése a tárgy formáinak helyes szemléletében. Tagadhatatlan, hogy a gyermekek a »muszáj-rajzolás« révén nagy kezűgyességre tehettek szert, s e technikai ügyesség eredményezte azt, hogy a régi oktatási móddal még ma sem akarnak fölhagyni.

Pedig bebizonyított tény, hogy a régi rajztanítók lelket ölő, élettelen vonalak gépies rajzolásával sokra nem haladhatnak, és a tanulóval előbb-utóbb megutáltatják a rajzolást, *mert a rajzolásnak nem az a célja, hogy a kézdresszurát kifejlessze* (ez csak a rajzolás technikája!) *és lélek nélkül dolgozó iparosokat megmükedvelőket neveljen.*

Amerika, az új világ, méltó is jelzőjéhez. A korrallal haladó, fölvilágosodott és mindenben újat kereső egzisztenciái a rajzoktatás terén is új áramlatot indítottak meg. Ez az áramlat *Massachusetts* államból indult ki, hol kimondja a törvény a rajzoktatás kötelezettségét, mint olyanét, amely a modern nevelésnek legfontosabb eszköze. Ez a mozgalom Amerika különböző államaiban előbb-utóbb gyökeret vert, s éppen azért, mert nem egyszerre terjedt el, a tanítási mód is különféle volt. Ezt látta *Louis Prang* bostoni rajztanár, ki attól tartott, hogy ha az oktatási módok nem lennének egyöntetűek, előbb-utóbb ferde hajtásokat fognak fakasztani. Ezért, mintegy harminc évvel ezelőtt, egybefoglalta és kiadta *John S. Clark*, *Mary Dana Dicks* és *Walter S. Perry* rajztanárok módszereit. Művében egy nyolc-éves tanfolyamot állapít meg egy-egy éves kurzusokkal, minden napra megjelölve az anyagot. A gyermekeket módszere szerint vezeti be a *természet után való rajzolásba*. Az I. és II. tanfolyamon a gyermeket a *rajzolásra*, helyesebben a *látás és észrebevés begyakorlására játszva* vezeti be. E végből kezűgyesítő gyakorlattal kezdi, majd a tárgyak alakjait és színeit kérdezteti. Megmutatja az eszközök használatát, kikeverteti festékből bizonyos papirosok színeit, kockákból házakat épített, majd megkérdezi: ki tud kis lányt, kutyát, macskát rajzolni, s mindenki a neki tetsző dolgot választva, festi meg. Papirost hajtogat össze, majd kiteríti és így ismerteti némely mértani forma sík idomait; ha az érdeklődés nagy, még egyszer kétszer bemutatja, és a játék lefolyását lerajzoltatja. Az alakok csak néhány főbb vonalból állanak, mit ki kell gondolnunk, de a gyermek ezzel a *mozgás megfigyelését* megtanulja. A két első esztendőben a gyermek így annyira elsajátítja a rajztechnikát, hogy a következő kurzusokon már a természet után rajzolhat.

A III. évfolyamon füvet, gyümölcsöt, edényeket, labdát, kosarat, poharat vízzel rajzolnak, a tanfolyam végén pedig a *kompozíció* jön, mely vonalakkal áll (szövet-minta), majd *tájkép-kom-*

pozíció (hegyi táj kontúrrajzzal). A IV. évfolyamon szintén természet után rajzolnak ágot, levelet, gyümölcsöt ággal és levéllel, gyümölcsöt plasztikailag és csendéletszerű rajzokat, majd geometriai testek és kompozíció következnek. Az V. tanfolyamon alakok egyszerű rajzban, a VI-on összetettebb alakok árnyékolva, a VII. és VIII. tanfolyamokon összetettebb dolgok egyszerűbb rajzát állítják elő.

Láttuk a régiebb és újabb tanítási rendszerek nagyon is vázlatos kivonatát. Ezek után nézzük, nekünk nyomdászoknak melyik mód, melyik rendszer felelne meg legjobban a továbbképzésre. Szerintem egyik sem. A régi azért nem, mert folytonos vonalrajzolásból meg másolásból állana, ami nagyon unalmas és célra nem vezet, az újat pedig azért mellőzzük, mert a természet utáni rajzolástól elkéstünk. Aki természet után akar rajzolni, annak szemét gyermekkorától kezdve a helyes látásra kell nevelnie, hogy csak azt rajzolja, amit és ahogyan lát. Nekünk, nyomdászoknak, egy másik rendszert kell fölállítanunk, egy olyat, amelyen haladva célunkat (óh nem a rajztudást!), az *esztétikai érzéket* biztosan elérhetjük. Határozott tantervet kidolgozni szerintem lehetetlen, mivel az embereknek nagyon sok és sokféle igényeik vannak. Mindamellett egy vezérfonal vázlatának nyújtását helyén valónak tartom azok számára, akik a rajzolást elsajátítani akarják. E vezérfonál szerint mindenki *önmaga* tanítója lesz. Mielőtt munkájához hozzáfogna, számot kell vetnie mindenkinek, hogy rajzolni tud-e, s ha igen, hogyan és mit? Ha nem tud, a tanulást kargyakorlattal kezdje, mely abból áll, hogy közönséges fehér csomagoló papirosra szabad kézzel és *nyújtott karral* vonalakat húzunk kék ceruzával, majd köröket rajzolunk. Ha a papiros tele van, piros plajbásszal ismét rája rajzolunk, majd a papirost megfordítjuk. A kargyakorlatok során rátérünk a nehezebb dolgok rajzolására, ú. m. sujtás, zsinórozására, majd zsinórt vetünk az asztalra és azt próbáljuk lerajzolni *nyújtott karral* és egy vonalhúzással. Amerikában és Angliában a rajzot legújában úgy tanítják, hogy a gyermekeket egy nagy terembe összegyűjtik, melynek falai táblákkal vannak körülaggatva. Ezekre a táblákra firkálnak a két-három hónapon keresztül. A kargyakorlat tulajdonképpen csak arra való, hogy az ember a karját különféle mozgásra begyakorolja s a kart megkönnyítse. Ha ezen keresztül estünk, a rajzot már rajzpapíron, stilizált levelek után való rajzolással folytatjuk. Itt nagyon ajánlatos volna, ha a szaktársak a magyar stíl levél- és virágformáit rajzolgatnák; később a stilizált levelekről lassan és fokozatosan térjünk át a természetesebb alakzatú levelekre, végre pedig egészen természetesre. A levélrajzolás hálás és [rendkívül] gazdag. Mire a levélrajzolást elvégeztük, bírnunk annyi jártasság-

gal, hogy testek után rajzolhatunk. — Habár a nyomdász-embernek a plasztikára szüksége nincs, azért a rajznál, midőn a térbeli formákhoz jutunk, a távlat az árnyékolással el nem kerülhető. Akik a testek utáni rajzolást már elvégezték, rátérhetnek a természet utáni rajzolásra. Hogy mit rajzoljunk először is természet után, attól függ, hogy a rajolásban mily jártassággal bírunk. Hálás dolog, ha a legegyszerűbb természetrajzi formákon kezdjük: bútorok, edények, gyümölcsök, fatörzs, majd virágok, lombzat, természetrajzi tárgyak körvonala és árnyalt rajza, egyszerű tájképek kontúrja, majd árnyékolva való megrajzolása. Virág, gyümölcs megrajzolása csendéletszerűen.

Ha eddig már eljutott valaki és munkálkodásával szép sikert aratott, ne állapodjon meg, hanem lépjen át a figurális rajz terére; a nyomdász-ember ennek is hasznát veheti. Teljesen ferde az a nézet, hogy a nyomdásznak figurális rajzra szüksége nincs. Ezt az eszmét az érdekelt felek csak azért hozták felszínre, hogy a grafikusoktól a kenyeret el ne vehessük. Ez a nézet is, mint az előbbi, helytelen. Helytelenségét azzal lehet indokolni, hogy az a szaktárs, ki a pihenést, szórakozást mellözi és a fáradtságos munka után estéjét is tanulással, a rajolás elsajátításával tölti el: pusztán azért, hogy grafikus legyen, ennyit nem kockáztat, mert az ilyen szaktárs sokkal jobban szereti mesterségét, semhogy azt egy bizonytalan kenyérkeresettel fölcserélje. Azt is mondják, hogy nyomdász-ember figurális rajzot készíteni nem tud. De nézzük csak: miért nem? Mert még a rajzzal eddig annyit nem foglalkozott, és akik rajzolgatnak, azokat is lebeszélték azon szándékukról, hogy a figurális rajzot megkísértsék. Ha más műiparosok tudnak szebbnél-szebb, jobbnál-jobb figurális dolgokat produkálni, miért ne tudna a nyomdász-ember is? Hisz tudtunkkal több intelligenciával bírhat, nagyobb olvasottsága lehet. Minden tilalom dacára is lándsát török e régi nézet ellenében és ki merem mondani, *hogy nyomdász-ember is megtanulhatja a figurális rajzolást, tudhat ő is szépet és jót alkotni, ha megfelelő iskolája és intelligenciája, főleg megfelelő érzéke és rajztechnikai képessége van.*

Mielőtt a kezdő mégis hozzáfogna, alapos előtanulmányra van szüksége. Először is tudnia kell rajzolni, másodsor ismernie kell az anatómiát, az arányokat és a sematizmust. Ha ez alapkellékek birtokában van, hozzáfoghat az emberi alak rajolásához. Munkáját mindenek előtt antik tárgyakon kezdje, mert az azokról készített rajzok valóságos próbakövek. Ezeken a klasszikai műremekeken van igazában feltüntetve az emberi test szabályossága, és így a kezdő rajzán a hiba hamar fölfedezhető. Fejrajzolásra mintául vegyük például a Zeus-főt, akt-tanulmányul a medici Venust, mely a tökéletesség mintaképe. Ha rajzunk eleinte nem

sikerülne, kétségbe ne essünk, mert ne feledjük, hogy türelem rózsát terem, és hogy Demosthenes is eleinte dadogó volt.

A türelem utáni rózsatermés úgy lesz dús és gazdag, ha a rajzot nem úgy tekintjük, mint kenyérkeresetet, hanem mint egy igen hasznos időtöltő foglalkozást.

Ha antikok, lapminták után már eleget dolgoztunk, a figurális rajzban magunkat otthonosnak érezzük, térjünk át a rajzolás végcéljára, a természet utáni rajzolásra. A rajztanárok a *tervezést, kombinálást* különálló processzusnak tartják; talán azért, mert a tervezéshez csak az fog, aki rajzolni már tud, vagy talán azért, mert itt nem annyira a kéznek, mint inkább az agynak jut az oroszlánszerep. A nyomdász-ember folyton tervezget; mielőtt a sorokat leszedné, gondolkozik: miből volna az legjobb; mielőtt a a körzetet összeállítaná: töpreng, hogyan lenne legcélszerűbb, ezekről vázlatot készít, szóval *tervez*, s midőn szed, akkor is csak összerak, összeállít, éppen ezért mondja Czákó Elemér dr. a nyomdászot »kombinatív művészetnek«. A nyomdásznak, miután a rajzolást elsajáftította, a tervezéssel nagyon, de nagyon sokat kell foglalkoznia. Eleinte mintákból vegyünk ki részleteket és csoportosítsuk, alkossunk belőlük egy *új egészet*; majd magunk erejéből igyekezzünk újat kombinálni. Sokáig ne mintázzunk, mert a minta utáni rajzolás akadályozza a szemet a látásban, kezünket és agyunkat megköti. A minta mindig csak segítő eszköz maradjon. Ma már ledőlt a régi iparosoknak sokat hangoztatott elve: »látni és másolni!« Az új iparosnemzedék e szöveget így módosítja: »látni és fölhalálni«, a másolás helyett *kifejezésre* juttatni, ízlésre szert tenni, vérünket művészi temperamentumúvá átalakítani. S hogy ez meglegyen, nemcsak a fönt vázolt rajzolási programot kell minden egyes nyomdásznak végrehajtania, hanem a rajzoláson kívül a művészetek történetével is kell foglalkoznunk, és azon lennünk, hogy ezzel egyidejűleg a műremekeket, ha reprodukálva is, láthassuk és megérthessük. Ily önképzés mellett a harmonikus esztétikai érzék igen könnyen kifejlődik.

Az esztétikai érzék megnyilvánulása és jelenléte a nyomdász-embernél nagy szerepet játszik. A szedés alakjának meghatározása, minden szedett sora, a vonal vagy ornemens elhelyezése, a nyomtatásnak mikéntsége magában rejtí készítőjének ízlését, esztétikai érzékét. Ez a jó vagy rossz ízlés annál inkább szembe-tűnő valakinél, minél jobban tud az rajzolni, minél olvasottabb, minél műveltebb. A rajzolás, mivel az embertől megfelelő intelligenciát kíván, a dilettánsot és amatőrt ráutalja arra, hogy ismeret-körét tágítsa, tudását gyarapítsa. Valóban találóan jegyzi meg a lángeszű német költő, Goethe: »A rajzolónak az érzéki világban való gyönyörködésre tágabb tere nyílik; rajzképessége által az

alakok és színek egész birodalma tárul fel előtte, érzékei mintegy új szervvel szaporodnak, s ennek révén derült fogalmak ébrednek fel benne; ismerni, becsülni, szeretni tudja a természetet és örömét találja benne.*

A rajzolóssal kapcsolatos ismeretgyarapítás ránk nyomdászokra mint műiparosokra már csak azért is fontos, mert a művészeti termékeket legtöbbször szedés közben, mások szemüvegén keresztül ismerhetjük meg; a vélemények pedig igen sokfélék lehetnek. Tudjuk azt, hogy nagyon sokan vannak tudományosan képzett férfiak, és művészeti dolgokban ítéletet mondani mégsem mernek; mások pedig minden előtanulmány nélkül, nagyképpen nyilatkoznak felőlük. A rajzolni tudó itt is előnyben részesül, mert a rajzolás ráutalja a tanulásra, a tudomány és rajzképesség folytán egyéni nézetet alkothat. *A rajzolás tehát olyan nevelő eszköz, mely általános műveltséget eredményez.* A műveltség fogalmába mindig bele van foglalva a művészeti életnek egy bizonyos része, mely időnkint kisebb-nagyobb mértékben változik. Ez a változás, a korral való lépéstartás eredményezte azt, hogy ma a műveltség fogalmának jegyével kedvezően oly személyeket jelölnek meg, kik az általános ismereten kívül művészeti dolgokkal is foglalkoznak, nominálisan mondva: rajzolnak és a művészeteket kedvelik.

Hála az égnek, hogy ránk nyomdászokra is pirkadni kezd a művészeti életnek fényes hajnala, mert reális életünkben, ha nagyon szórványosan is, a művészeti élet terén lüktető enerzsiát megtaláljuk. Művészeti életünk még nem teljes, hisz nagyon sokan vannak még közöttünk, kik a régi céhrendszerbeli szokásnak hódolnak, mely abból állana: ha vásár- és ünnepnap van, el nem mulasztják azt, hogy csengő pohár, cigányzene mellett üssék el a napot. Ez az egyik, a másik az, hogy a szaktársak mesterségükben nem látnak egyebet, mint azt a hitvány eszközt, amellyel életüket fentartják, amellyel a kiszabott munkaidőt agyonütik. Művészeti életünk akkor lesz teljes és egész, ha mesterségünkben egy ideálisabb, egy magasztosabb eszközt látunk, amelynek segítségével hasznára leszünk egynek és mindenkinek, szép munkánk folytán fejlesztjük a közízlést, gondos munkánk után ápoljuk a tudományt és elkerülhetjük a — sok sajtóhiba-kiigazításokat. *Pályánknak apostoli célja van, mely a jövő nemzedék művészeti életének talaját egyengeti.*

És mi, e szent célnak papjai, ne közelednénk az értelem és művészeti élet boldogító forrásához? Igen! Nekünk a művészeti életet meg kell teremtenünk, mely csakhamar átragadna a közönségre is. Ez csak akkor következhetik be, ha a kevesebb anyagiakkal rendelkezők ruházatában, lakásában, életmódjában

legalább is a művészet szeretetének halvány vonásait tapasztalhatjuk. Ha a jobbmódúak lakásai már kívülről elárulják a belakók ízlését, kik gyönyörködni tudnak a művészetben, kik biztosan igazodnak el a szép és rút között, határozottan felismerik a valódit s hamisítványt, biztosan rámutatnak a jóra vagy rosszra. Ha egy kiállítást nem kell majd hangversennyel egybekapcsolni, hogy azt megtekintsék, ha egy kép megvételekor nem azt fogják kérdezni, hogy azt ki festette, hanem mindent érdeme szerint bírálják el. Ha a jövő e kedves zenéje bekövetkeznék, akkor ránk nyomdászokra is kisüt a művészeti élet aranykorának nap-sugara, mert akkor nem az lesz az elv, hogy ki készíti el a nyomtatványt olcsóbban, hanem hogy ki csinálja meg *szebben s jobban*.

Csak fel szaktársaim! Fel munkára! Látogassuk szorgalmasan a tanfolyamokat, szeressük pályánkat, kedveljük a művészetet, sajtóítsuk el a rajzot, ápoljuk a szaktudományt, teremtsük meg a művészi életet, mely ha bekövetkezik, örömmel kiáltunk fel: »Csak Apollót akartuk megnyerni és íme Athéne kegye is a miénk lett!«

Lengyel Sándor.

